

Spinoza o čase (Předběžné poznámky)

Ladislav Hejdánek

- ◆ poznámky, česky, vznik: 1947/1952
- ◆ notes, Czech, origin: 1947/1952

Spinoza o čase (Předběžné poznámky) [1947/1952]

„Čas“ není samostatná realita, nýbrž je v závislosti buď na substanci, resp. někt[erém] atributu (*res aeterna*), anebo na modech, resp. přímo na jednotlivých věcech (*res particulares*). V tom smyslu je buď po věcech, nebo přinejmenším zároveň s nimi, není však před nimi (ani *pro* ně, jak bychom dnes řekli). Čas proto není prostředím, okolím, formou, kterou má zaplnit dějství, nýbrž od dění, resp. ne-dění (věčné substance) je neoddělitelný. Proto též „objektivně“ existuje pouze jako věčnost, neboť jen tu je zachována jedinečnost, jednota, jedinnost; naproti tomu jako *trvání* není jedním, univerzálním časem-trváním, nýbrž je partikulárním trváním té které partikulární věci. (V jistém smyslu to ovšem platí i o věčnosti, neboť i tu je pouze jedna jediná *res aeterna*, totiž substance.) V tomto smyslu můžeme tedy říci, že Spinoza zná pouze „subjektní“ časy, tj. časy připsatelné vždy jen *jedné* věci, a tedy neklenoucí se nad mnohými, či dokonce nade všemi věcmi. Teprve v oblasti čistě pomyslné je možné sjednocení; můžeme si zvolit míru jednotnou pro všechna trvání. To je ovšem možno jenom proto, že onu míru můžeme stanovit libovolně, a tedy jen proto i jednotně.

[*Cog. met.* I., IV. § 1]¹ Základní rozlišení „časů“ na věčnost a *trvání* má svůj původ v rozlišení věcí (*entia*) na ty, jejichž esence zahrnuje existenci, a na ty, u nichž tomu tak není. To je v podstatě známé rozlišení na *substanci* (s atributy) a na *mody*. Tu je ovšem přehrada nepřekročitelná [*mnoho: Aeternitas et Duratio*]:² věčnost nikdy nemůžeme vykládat trváním, byť bychom je pojali jako bez počátku a bez konce. [*Eth.* I. 8, expl.]³ Otázka tu je ovšem nevyjasněná: odkud se bere ono *prius* a *posterius* v trvání, neexistuje-li nic takového ve věčnosti? A protože trvání je větší nebo menší a dělitelné na části (krom jednoho odporujícího místa z dopisů), znamená trvání i mnohost, která není ve věčnosti obsažena, a lze tedy tuto otázku v podstatě redukovat anebo alespoň připojit k otázce po původu mnohosti, mnohého. Ostatně není zcela jasné, nakolik mody a ovšem zvláštní věci (*res partic[ulares]*) jsou skutečné. Zde je první neprůhlednost Spinozova výkladu.

„Čas“ není samostatná realita, nýbrž je v závislosti na substanci nebo na modech, tj. je buď *po* nich, nebo přinejmenším *zároveň* s nimi, nikoli však *před* nimi.

(*Cog. met.* II. 10, § 14;⁴ a před.)

Rozlišení *časů* má původ v rozlišení věcí (*entia*) na ty, jejichž esence zahrnuje existenci, a na ty, u nichž tomu tak není.

(*Cog. met.* I. 4, § 1.)⁵ (Bůh – věci stvořené.)

Věčnost je tedy neodmyslitelná od Boha (tj. je nemyslitelná bez něho, mimo něj); je to „*attributum, sub quo infinitam Dei existentiam concipimus*“ (tamtéž).

¹ Odkaz na okraji stránky; srv. B. Spinoza, *Metafyzické myšlenky*, přel. M. Hemelík, Praha 2000, str. 78–79. – Pozn. red.

² Poznámka na okraji stránky. – Pozn. red.

³ Odkaz na okraji stránky; srv. B. Spinoza, *Etika*, přel. K. Hubka, Praha 2004², str. 10 (vysvětlení definice 8). – Pozn. red.

⁴ B. Spinoza, *Metafyzické myšlenky*, str. 156–157. – Pozn. red.

⁵ Tamt., str. 78–79 (srv. pozn. 1). – Pozn. red.

Trvání je „*affectio existentiae rerum*“ (*Cog. met.* II. 1, § 2);⁶ tu je důležité, že existence věcí nevyplývá z jejich esence. Naproti tomu u Boha tomu tak je; proto u něho můžeme mluvit pouze o věčnosti. (Staví se otázka, je-li věčnost snad „*affectio existentiae Dei*“; to by byl poněkud objektivnější výměr než hore: *attributum, sub quo existentiam Dei concipimus.*)

Zdá se, že je chyba (nedostatek řeči), připisujeme-li věčnost *esencím věcí*, neboť podmínkou věčnosti v pravém slova smyslu je neoddělitelnost existence a esence, a ta v tomto případě není splněna. (*Cog. met.* II. 1, § 3.)⁷

Rozlišení časů (na věčnost a trvání) má ovšem do značné míry charakter *noetický*: pokud poznáváme jen smyslově (imaginací), pak „*eam sub certo numero determinata duratione et quantitate percipimus*“ (*De intell. emend.* XV. 108, V.);⁸ naproti tomu pokud percipujeme v pravém slova smyslu, činíme tak „*sub specie aeternitatis*“.

Spin[oz]a mluví též o „nutnosti čili věčnosti“, tj. nezaměňuje-li přímo oboje, klade je alespoň do těsné souvislosti (*Eth.* I. 10 – schol.)⁹ Proto např. přírodní zákony právě pro neměnnost svého řádu jsou jaksi projevem věčnosti a neměnnosti Boží a mohou být poznávány pouze „*sub specie aeternitatis*“. (*Tract. th.-pol.* VI., 25.)¹⁰

⁶ Tamt., str. 93–94. – Pozn. red.

⁷ Tamt., str. 96–97. – Pozn. red.

⁸ B. Spinoza, *Pojednání o nápravě rozumu*, přel. M. Hemelík, Praha 2003, str. 130–131. – Pozn. red.

⁹ B. Spinoza, *Etika*, str. 16. – Pozn. red.

¹⁰ B. Spinoza, *Traktát theologicko-politický*, přel. J. Hruša, Praha 1922, str. 126. – Pozn. red.